

BOKOR LÁSZLÓ

A negyedik József Attila-kötet fogadtatása

A „DÖNTSD A TÖKÉT, NE SÍRÁNKOZZ” KRITIKÁI 1931—32

A teljes kritikai és híryanag, a csorbítatlan információs érték létrehozása vezetett, mint szerkesztőt, abban a gyűjteményben, amely az Akadémiai Kiadónál jelenik meg.

Több mint kilencszáz cikk József Attiláról a felszabadulásig: esszék, kritikák, nyilatkozatok, hírek, versek, antológiák, lexikonok adatai, barátok és riválisok, értők és értetlenek írásai. Mit emeljek ki belőle a Tiszatáj számára — egy olyan folyóiratnak, amely maga is kötelező erejű József Attila-hagyományt teremtett a korszerű, tényfeltáró megközelítésben —, hogy még a bemutatásban se torzítsak, s egy cseppben mutassam meg a korabeli hazai kritika belvizeit?

Egyetlen kötet, a negyedik kritikai visszhangját választottam. Nem azért, mintha ezt tartanám a legjobbnak, hanem praktikus okokból: erről jelent meg a legkevesebb kritika, s így viszonylag kis terjedelemben is jól reprezentálja a diakron-szimultán összképet, amelynek József Attila művészetén minősülő irányzatait Agárdi Péter bemutatta. (*Tiszatáj*, 1975. 3. 4.)

„Megint Keletről hajoltak a fák” — írta a válság éveiről Németh László, s a nagy politikai szél nemcsak a fiatal, de már érett költő hangját tette nyíltabban politikussá, még korábbi expresszionista-aktivista kísérleteit, a Kalevala-élményt is ennek szolgálatába állítva, hanem kiélezte a kritika hangját is, vagy-vagy döntéseket követelt, s ha „vörösölő éneket” hallott, kíméletlenül levágta, mégcsak meg sem kísérelte a tehetség árnyalatait érzékeltetni. Vagy velünk vagy, vagy ellenségeink között, a képzelt barrikád túlsó oldalán — ez az alapállás még az ízléstelenség vádjával minősítő kritikai megjegyzések mögött is jól kivethető. Az itt következő tizenhárom kritikában, glosszában, rövid ismertetésben alig akad öt, amelyik művészi szempontból közelítené meg a költő teljesítményét. „A formája vers, de belül tízszer is előfordul benne ez a szó, hogy *tőke* (Kapital), ami bizony nem a legköltőibb ihletforrás” — írja *Zolnai Béla*, a szóhangulat árnyalatait semlegesebb szövegen kitűnően érző professzor. „Különböen tehetséges”, „igazi poéta is lehetne” — írja a *Budapesti Hírlap* kritikusa, de káromkodik és naturalista, sőt „Moszkva guruló aranyára pályázik”. Kritikája végén felhívja az ügyészség figyelmét a kötetre, amelyet — ó tájékozatlan túlbuzgóság! — időközben már elkoboztak. „Egyébként nem tehetségtelen” — kezdi a *Magyar Szemle* kritikusa, hogy aztán programverssel, rímelő vezércikkkel, kommunista forradalomra szóló lázítással minősítve, még az irodalmi kritika köréből is kitessékelje a kötetet.

A politikai indulat nem fér meg a költészettel, tönkreteszi a tehetséget — vallja a jobboldali, konzervatív kritika. De politikán ők nem azt értették, amit egy demokratikusan valamennyire iskolázott kritikus érthet, hanem az 1921. III. tc-et, az osztályrend elleni izgatást, mélyről jövő, alaktalan és elfogadhatatlan indulatot. A legfurcsább ebből a szempontból a *Magyarság* kritikusanak, *Bodor Aladár*nak a véleménye, aki „... lehiggadatlan, csatakosan belekeveredő fasiszta szólamok mutáló

gikszereivel..." teltnek érzi a verseket. Manapság már nehéz érzékeltetni az esztétikai értéket ennyire semmibebevető elfogultságot, különleges eszmei-politikai tájékozatlanságot: a kritikus nem képes különbséget tenni a fasiszta antikapalista demagógia és a kommunista, nyíltan osztályharcos szemléletű József Attila egyszerre tudatos és ösztönös, mélyről jövő, népi ihletésű antikapitalizmusa közt. (A német kritikában még érthető lett volna ez a tévedés, hiszen a kortársak ezekben az években lehettek tanúi a korábban expresszionista ihletésű proletárköltők, a szociáldemokrata és kommunista Barthel, Brögel, Lersch stb. nemzeti szocialista pálfordulásának.)

A félreértés, meg nem értés, gyanú és elutasítás szoros köre még nem zárul be. A Sarló és Kalapács proletkultus platformjának *kispolgári, fasiszta* jelzőit legalább az magyarázza, hogy József Attilát a nemzeti radikális Előörshöz tartozónak vélik. Ha volna valamilyen történeti-strukturalista szemantikánk, talán érzékeltetni lehetne, ki mit értett, milyen pártállásról a hazai „fasiszmus táborán”. A tragikus azonban az, hogy a platformtervezetnek ez a minősítése akkor jelent meg, amikor már József Attila túlhaladta az Előörs kérdésfeltevéseit, szervezetileg is az illegális párthoz tartozott s az ügyesség elkoboztatta kötetét.

A frontok gyorsan változtak és vagy velünk, vagy ellenünk, *még a hazai ellenzéki táboron belül is*, így teszi fel a kor a maga parancsát. Féja Géza — aki egy évvel korábban még elismerően írt előző kötetéről — most azért nevezi „szélkakas-költőnek”, mert otthagya Bajcsy-Zsilinszky időközben párttá szerveződött irodalmi táborát, hetilapját. (Vö. Féja Géza „Kései sirató”-ját és az én „József Attila-dubiózá” című cikkemet a Kortárs 1975. májusi számában.) Szemére hányja, hogy átfírta az Előörsben megjelent verseit, még a Babits-pamflet is a rovására kerül, noha korábban hasonló hévvel támadták együtt a Magyar Szemlét, a Nyugatot és Babitsot. Kiválását dezertálásnak fogja föl, forradalmi verseit tartja legrosszabbaknak, s még övön alul is megüti gyanújával: azért „furakodott be” a marxista forradalmárok közé, hogy verseivel lejárassa a forradalmat.

De a kor szövevénye még ennél is sűrűbb. A nemzeti radikális Féja cikke nem csupán József Attilát veszi célba, hanem a Népszavát, a szociáldemokratákat is. A platformtervezetben József Attilával említett Simon Andor, korábban a bécsi avantgardhoz tartozó költő „jobboldalivá”, „nemzeti radikálissá” írta át a Népszavában megjelent néhány versét. Ezt tette szóvá, mint korjelenséget a Népszava névtelen glosszája: „Lobogó hajzat, nagy szavak, makacs és konok föltűnni akarás s amit akartok. Költő. Magyar költő. Teng-leng, amerre a szél fújja. S a szél iránya gyakran változik. Hiába keresed valamilyen világnézet talajába eresztett gyökereit. A széllal vándorol. Egyszer a mi ajtónkon kopogtat s akkor a munkásokért lobog. Mászor a jobbszáron kuncsorog s akkor Marxot reggelizik ötért. Öt pengőért. Hat pengőért. Tíz pengőért. Csak penegjen. S ha peneg, cseneg a rím, vagy zakatol a ritmusalanság.”

Azt még meg lehet érteni, hogy élni akar s ott keresi a gyéren csörgedező pengőket, ahol közelükbe férhet. De a költői mivoltához hozzátartoznék valamilyes írói öntudat is. Némi gerinc... Amely úgy rendeli, hogy ha árulja az írásait, iparkodik nem árulni a világnézetét, írói hitvallását, politikai fölfogását.”

Az ellenzéki táboron belül nincs egymás iránti eszmei lojalitás, de még taktikai megfontolás sem, a hathatósabb közös fellépés érdekében.

A politika nem válhat költészetté, ha igen, kívül rekeszti magát az irodalmon — vallotta a militáns jobboldali kritika. Ezzel a végtellessé a hazai marxista kommunista kritika felveszi a harcot, olyan módon, hogy az ellenkező végtellessé változtatja. Gergely Sándor közelről ismerte József Attilát, egyengette az útját a Kékmadárnál, a miskolci hírlapoknál. A Korunkban megjelent kritikájában megértő, jóakarató és fölényes bírálója a költőnek. „Prakticista szektarianizmusa” bosszúra szomjas forradalmi romantizmusából következett. Gergely az objektív valóság mozgására mit sem ügyelve, saját forradalmi vágyait tekinti valóságnak, ennek voluntarisztikus, „hasznos” szolgálatát, akár a költészet feláldozásával is. A proletárköltészet osztály-

harcos nyílt propaganda, vallja az akkoriban nálunk népszerű, vulgárszociológus szemléletű Upton Sinclair-rel, s azt várja József Attilától, hogy majd „... megtanulja képek, hasonlatok túlságosan elburkolt vonatkozásai nélkül”, tehát a művészet lényege nélkül is nevének nevezni a gyereket, és hasznosat alkothat.

Az ilyenfajta kritika legnagyobb hibája szűkös szemléletével az, hogy nem volt képes külön költői-esztétikai értéket elismerni és az újat tudatosítani. A marxizmus klasszikusainak irodalmi-esztétikai hagyatékát még nem ismerik, ebben az időben kezdi összegyűjteni M. Lifsic. Az irodalmi visszatükrözés sajátosságai, a politikától, a tudományétól eltérő sajátosságai sem önállósultak elméletileg. Ezért az író és a mozgalom kapcsolatát is csak a mindennapi hasznosság határozta meg.

A költőkkel való bánásmód különös természete, nyilvánosság- és sikersükségletük, a költői értéknek a sikerrel bizonyított vágya teljesen ismeretlen volt a mozgalom hazai szűkös sajtóviszonyai, a legalitás körében. A bánásmód velük azonos volt a pártmunkással vagy az ideológussal. Pedig a különbségtéves szükségességére, a velük való bánásmód tapintatára Marx már korán ráébredt. „A költők... többé-kevésbé mind kurtizánok — figyelmeztette Weydemeyert — és hízelegni kell nekik, ha azt akarjuk, hogy énekeljenek. Freiligrath barátunk... igazi forradalmár és talpig becsületes ember — s ez olyan dicséret, amellyel csak keveset illethetnek. És mégis, egy költőnek, akármilyen ember is, szüksége van az elismerésre, a csodálatra. Azt hiszem, ez a műfajukhoz tartozik. Mindezt csak azért mondom, hogy figyelmeztesselek, ha Freiligrathal levelezel, ne feledkezz meg arról, mi a különbség »költő« és »kritikus« közt.” (MEM 28. k. 449.)

Valami hasonlót érzett meg a költők „sikerműfajából” Fábry Zoltán, akinek rövid kis kritikájából a tehetség elismerésének öröme is kisugárzik. Ezért fordulhatott hozzá József Attila emberi védelemért, politikai igazolásért a platformtervezet igazságtalansága után. „Forradalmi verseim többsége — írta Fábrynak 1931. szeptember 20-a táján — a munkások kezén fog sokszorosítva... azonkívül jók és nem rosszak, legalább is nem tehetségtelenek...

Ezt a levelet meg kellett írnom Önnek, nehogy Ön felüljön az ellenem szóló támadásnak még olyan formában sem, hogy az a múltra vonatkozik... Ismétlem, annak idején én anarchista és nem kommunista voltam, ezt előző verseimből is ki-veheti. Hogy miért nem írtam akkor ilyen verseket? Nos, proletárvers címén a gyakorlatban magyarul szennyirodalmi tehetségtelenséget láttam és ez eleve visszaretentett...” (ÖM III. 445—446.)

Fábry is elsőnek a nyílt állásfoglalást nyugtázza: „József Attilának eddig is voltak felfigyeltető versei, de nem volt nyílt állásfoglalása. Nem tudtuk hová sorozni és ő sem tudta: hová tartozik”. Az egytáborban levés megnyugtató tudata a tehetség fiatalos sokszínűségének, hitének, erejének, játékoságának elismerésével párosul, annál is inkább, mert a kötet formakultúrája megfelel Fábry expresszionista-aktivista weimari ízlésének. (Csak azt sajnálhatjuk, hogy Fábry véleménye később sem volt súlyosabb a hazai közvélemény szemében Gergelyénél, Az Út tekintélye a kolozsvári Korunkénál.)

A higgadtabb elemzés, a szocialista irodalom fejlődésének következetes végigkísérése a szociáldemokrata kritikusok számára volt adva. A pártszerű elkötelezettség számukra, mint a rokon- vagy ellenszenv meghatározója, legalábbis 1931-ben nem merül fel, József Attila szocialista rokonszenvét és eszmeiségét, útjuk párhuzamos és közelítő tendenciáit 1925 óta már többször elismerték, illetve leszögezték. Két jelentős orgánumuz: a Népszava és a Szocializmus rendszeresen közölt bírálatokat a korábbi kötetekről, Szakasits Árpád a tömeghatás szempontjából elsőrendű fontosságú mozgalmi antológiájukban, a Harcos énekekben hat verssel is szerepeltette — 1926-ban! — József Attilát, a Társadalmi Lexikonban is rokonszenves cikket írtak róla.

„Van szocialista líra — állapítja meg Kálmán József a kötet kapcsán — mint ahogy van minden rangú, rendű szocialista irodalom...”, tehát nem lehet igaz az az elmélet, amely szerint csak a szocialista társadalom levegőjében érhet meg az

igazi proletáirodalom. Kálmán József „tág” koncepciója az ellenzéki polgári és paraszti keserűséget is beleszámítja a fogalomba. De nem ez a hibaforrás, hanem inkább az, hogy az ilyen — alapjaiban nem eléggé tisztázott — esztétikai koncepció nehezen tud különbséget tenni a rokonszenves téma és tartalom, emberi magatartás és a minőségileg új világ- és emberlátás, a „lelkivé váltott” szocializmus szintézise között.

Kálmán is értékelismerő kritikus József Attila esetében. Nem csak a sommás általánosságban: „...a versek java, ereje komoly gyarapodása szocialista irodalmunknak”. Ilyen jóakarató általánosságokat még teljesen ellentmondó esztétikai értékrendszerrel is le lehet írni, tágasabb esztétikai szemlélete a kor marxista átlagkritikája előtt egymást kizáró értékek együttes elismerésében rejlik. Az eszmeileg nyílt, bátor kiállítás, harcosság és bensőségeség, meleg szavak és „habzó” indulatok váltakozásának és együttes érzékelésének mint értékteremtő funkciónak az elismerése mutat tovább a szentimentális nyomor-naturalizmus harapósságán, az addigi szocialista kritika sablonján. Az önfeledt, *naiv játék*, a népdal „*könnyű*” *ütemei*, a kuruc balladák *mélabúja*, a *többszólamú hang* értő érzékelése megsejtet valamit a lírai visszatükrözésnek az epikától eltérő sajátosságainak észleléséből. A harmónia, a szépség vágyának érzékelése a kényszerű gyűlölet és harc közepette is, az „etikátlan” mezők új lírai birtokbavevésének vágya, a nemzeti hagyomány jelenléte József Attila tudatos osztályharcos költészetében, még vázlatosan kifejtve is a szocialista esztétika alapjainak kimunkálásához járult hozzá.

Nem volt ez könnyű folyamat a harmincas évek fordulóján, több szempontból sem. A kor rövid időre forradalmi *jellegű* volt, tehát kemény és nyílt állásfoglalást, feltétlen határozottságú csatlakozást követelt — s láttuk: nem ügyelt az emberi motívumokra és árnyalatokra —, az ellenzék erőit sem közelítette egymáshoz valamilyen kiegyenlítő demokratikus platform.

A régít őrizték még azok is, akik az újat akarták. A szocialista kritikán belül erősen hatott a II. Internacionálé eszmei öröksége, a Plechanov-, Mehring-féle történelmi materializmus művészi öröksége, amely főleg a tendenciát és a naturalizmust tekintette a szocialista irodalom kritériumának. Az osztályszféra visszatükrözésével mégcsak elboldogult ez a szemlélet (ha a nemzetit ki is zárta), de a lírai visszatükrözés sajátosságaival nem tudott megbirkózni.

Jól látható ez a kötet másik szocialista kritikusának, Jenő Józsefnek erőfeszítéséből. A költészetet a gondolat legművészebb formájának látja, s valahol már itt megreked, hiszen mindazt, ami érzésben, a lírai világalapot kifejezésében a *gondolaton túl* jelen van, nem képes érzékelni, s azt sem, hogy a költészetbe nemcsak a polgári *gondolatvilág*, hanem a népi-paraszti *érzésvilág* is beszüremlett. A valóság, mint kihívás, a lírában nem a naturalizmus szülőtte volt, hanem a népköltészeté.

Szerinte a szabadvers kötetlensége tette lehetővé a „naturalizmus teljességét” a költészetben, amelyről Kiss József óta lemondott, de a nagy szabadság okozta egyben a vers szakutcáját is. A naturalizmus igénye Jenő számára valóságigényt jelent, s az avantgarde — művészielenséget. Hamis dilemma ez s jól jelzi, miért nem ismerhették el Kassák avantgarde útját esztétikailag a szociáldemokrata mozgalomban sem. Hiába ismeri el Jenő a kötet naivitásában is megdöbbentő hatású életserűségét, tehetségét, jelentőségét; újszerűségét nem képes kifejezni, mert a végig nem gondolt esztétikai fogalmak feszélyezik, ütik, diszkvalifikálják egymást.

Szándékosan hagytam a végére a két költőtárs: Fenyő László és Dsida Jenő írását. Ha egy kor kritikája esztétikailag még nem tud felnőni az új minőséghez, az írókörtársak megnyilatkozásában jelentkezik a legtöbb új elem.

Fenyő kritikájában igen sok a személyes motívum. Riválisnak érezhette a fiatalabb József Attilát, első kötetéről is írt, később azonban valami honorárium ügy miatt összekulönböztek. (József Jolán: 236—239., első kiadás.) Ennél fontosabb azonban Fenyő Babits-tisztelete, makacs Baumgarten-díj várása. De mégha mindezt leszámítjuk is, a Nyugat-ízlés öntudatlan-tudatos képviselétét aligha lehet: Fenyő megszállott képviselője volt a „tisztá költészetnek”, nem a l'art pour l'art-nak, ha-

nem a művészi önkifejezésnek, minden lírán kívüli befolyás elutasításának. Ezért a proletárköltészetet megfosztja minden más tartalmi-szemléleti újdonságtól, s egyszerűen a költészetre redukálja. Ennek nevében minden eszmei törekvést szándékoltnak, azaz költészettelenesnek minősít, azzal vádolva József Attilát, hogy eszmei egységre törekvedve, a költészet rovására alkuszik meg. Az elfogultság legjobban az ízlés kritikájában nyilvánul meg: népiességét nyersnek, durvának, szerepvállalását póznak, eredetieskedőnek tartja. Mintha Gergely Sándor képtelen megállapítását variálná: „tömött, érzéki nyelvét túláradt önszeretettel használja” — írja, ami egy formaművész tollából úgyszólván képtelen kifogás.

Dsida Jenő állásfoglalását semmi személyes elfogultság nem motiválja. „A kis kritika megdöbönt küzelem József Attila költészetével” — írja Bóka László, aki kettejükét jól ismerve, elsőnek vette észre ezt az ellentmondást. „Hol lelkezzük... hol elutasítják József Attila szocialista verseit... nem ideológiájuk, hanem költőiségük miatt.” Dsida mindazt elismeri, ami kívül eshet a szocialista költészet körén, de nem fogja föl, hogy mindez előzmény és hagyomány is lehet! A betyárdalok komor és vidám hangját, a regósénekek, kuruc dalok naiv ritmusát, az öniróniát és akasztófahumort, a régi népnyelv ízeinek modern újávarázsolását. Ebből a szempontból, *formailag* tartja jelentőségét korszakosnak: „József Attila az Ady Endre útjának első igazi és helyes folytatója.”

Egész elismerésének az esztétikai sarkpontja a forma és tartalom dialektikája. Nem világos előtte, a korszak egyik legműveltebb költője előtt, hogy a nagy költészet esetében *a forma azonos a tartalommal, egymást áthatja és teremti*. Mindez a magyar kritika csekély esztétikai hagyományából fakad. Ezért állítja szembe a művészileg elismert formahagyományt a tartalommal, a programmal, az ösztönöst a tudatossal, ezért nem érez fedezetet ez utóbbi mögött. A legnagyobb ellentmondás kritikájában annak a szimpatizáns beismerése, hogy programjával inkább *egyetért*, mint *egyetérez* költészetével.

A kör most már valóban bezárult, a metszet a kor kritikai fölfogásáról világos rajzú. A nyílt politikai elutasítással kezdve az ízlésbeli kifogásokon át az esztétikai meg nem értésig, a személyi elfogultság és ellenszenv, rivalizálás, lekezelő jóindulat, félreértés és fel nem érés változatain a kortárs kritika nem tudta maradéktalan értékek fölfogni ezt a kötetet.

Az irodalmi közízlés nem teljesített szerepelvárásai, a valóság kihívására adott teljesebb válasza miatt *későbbi* esszéíró kritikusi sem érthették meg, hiszen ők többnyire az elkötelezettség művészi lehetetlenségét bizonyították. A világnézet milyensége esztétikai szempontból irreleváns — írta Kárpáti Aurél a húszas évek derekán József Attiláról, amely megállapítás már akkor sem volt igaz, itt Közép-Európában, Magyarországon. Ez a kritikusnemzedék „a dogmák páncélcsergésétől hangos, tudákos kornak” érezte jelenét, ezért húzódozott a politikától, sőt mindenfajta világnézettől, ezért igyekezett bizonyítani a művészi elkötelezettség nehézségeit, sőt lehetetlenségét. A politikumot, a világnézetet csak naturalista túlszínezés formájában, ríktó, olcsó, érzélgős és szólamszerű megoldásnak tudta érzékelni József Attila már kiteljesedett művészi korszakában is.

Az említettek a polgári kritika csúcsát, az esszéíró nemzedék legjobb teljesítményét jelentették. Ez a nemzedék — minden ragyogó eredménye ellenére — nem készült fel a teljes irodalmi valóság befogadására, ezért lett „hamis tanúvá” saját igaz pörénél, ahogy azt József Attila kegyetlen-őszintén leírta Németh Lászlónak, s egy kissé finomabban Halász Gábornak. Ez a kritika hamar elszakította magát az idejétmúltnak érzett 19. századtól, anélkül, hogy esztétikai üzenetét kellőképpen felfogta volna. Ezért maradt impresszionista színezetű, rögtönző jellegű, minden szelemtörténeti vagy racionalista alapozás, önelvű irodalmi szemlélet ellenére is. A század napi érdekű gondolati rögtönzéseiből alkotott esztétikát magának, ezért lett foglya az irracionálisnak, s a Nyugat ellenzéki szellemű hatalomvéde bensőségeiben ezért utasította el az osztálygondolatot. De vele együtt ezért kellett elvetnie minden objektív esztétika atyját, Hegelt is s a Taine előtti társadalmi elvű eszté-

tikai hagyományt, a magyart is, Erdélyi Jánost és Eötvöst, Gyulai Pált és Péterfy Jenőt is. Ezért maradt József Attila gondolatilag magas szintű, esztétikai minőségében is dialektikus költészete tökéletesen fel nem fogott, át nem élt, idegen, meg nem értett a számára.

*

CSODABOGÁR

József Attila megint kibocsátott egy verskötetet. A formája vers, de belül tiszter is előfordul benne az a szó, hogy tőke (Kapital), ami bizony nem a legköltőibb ihletforrás. Egyébként ime egy kis kóstoló:

— Hogy fondorkodnak! Csak hallgatom
a lócsalábú, sáfrány dögöket.
Piszkakával, barna bivalyon
bökődik vöröslő énekeimet!

Usszuj föl, vonító nép-iszony!
Forgósz kőpök, mint a görgeteg —
— Eldöngöljük, elvtárs, — el bizony! —
az álkultúráért (?) mind a dögöket!

Ez a vers-dumping egyébként a legkevésbé veszedelmes valamennyi dumping között.

Széphalom, 1931. márc.—ápr. — 91.

G. [ALLI] M. [ÁTYÁS]
[ZOLNAI BÉLA]

JÓZSEF ATTILA ÚJ KÖNYVE

József Attilának, a kiváló fiatal költőnek, „Dönts, ne siránkozz” címmel új verseskönyve jelent meg. A fiatal költő politikai célkitűzésével talán nem minden olvasója azonosítja magát, de hogy e lapokon egy friss és eredeti tehetség hangja zeng, azt mindenkinek el kell ismernie. József Attila már előző kötetével is az új magyar líra legjobbjai közt biztosított helyet magának, ez új kötetével, amelyben néhány pompás Villon-fordítást is találunk, megerősítette előkelő pozícióját.

Debreceni Hírlap, 1931. május 4.

(K. L.)
[KARDOS LÁSZLÓ]

SZÉLKAJAS-KÖLTŐK

József Attila új verseskönyve, a „Dönts a tőkét, ne siránkozz!” nem nyit számunkra új egeket, új napokat. Csak alkalom, csak ürügy, hogy csúf korbetegségekről panaszkozhassunk. Van nálunk egy kis írőcsoport, a fiatalság lehangosabbjaiból verődött össze, kikben az irodalom fogalma egészen furcsa átalakulást szenvedett. Eddig az irodalom, de különösképpen a líra nagyon szent dolog volt [...]

Ezek az ifjak azonban fölfedezték a sokarcú verset, azaz megverselnek egy dolgot 3—4-féle hangnemben, készítenek róla marxista, nacionalista, kisagrár és egy semleges szólamú verset. A változatok azután bekerülnek a belső zsebbe s, hogy melyik kerül elő legelőször, az attól függ, hogy mit parancsol a konjunktúra. De idővel előkerülnek a többi változatok is, mint többek közt József Attila példája mutatja.

Itt az „Ákácokhoz” címzetű verse. 1929 novemberében így jelent meg az 1—2. versszaka az Előőrsben:

„Száz göbbedő, odvas falunkba
homokot kötözni magunkba —
ákácok vigyázzunk magunkra, —
szisszentő ez, de lombos föladat.
Zizegni minden bizalomra
keserülő mennyet munka,
de kössünk, kössünk lágyan zsongva, —
a homok elfut, a föld megmarad.”

1931-ben viszont már átalakult József Attila mondanivalója:

„Száz göbbedő odvas falunkba
homokot kötözni magunkba
— ákácok vigyázzunk magunkra! —
az úr szélben ez a földadat.
Zizegni minden bizalomra
keserülő e marxi munka,
de kössünk, kössünk lágyan zsongva,
a homok elfut, a föld megmarad.”

A „szisszentöböl” tehát „úri szél” lett s a „mennyei munkából” „marxi munka”. Így jut Marx szoros kapcsolatba a mennyekkel! Ez a 2-ik számú változat, de lehetséges, hogy még egy harmadik is ott rejtőzik a „vagányok félig lúdtalpú Attilájának” mellényzsebében. (Ő jellemzi így önmagát „Csin-bin” c. versikéjében!)

József Attila bizonyára azzal fog védekezni, hogy két esztendő alatt fejlődött s azóta fedezte fel a marxizmus mezdőit. De úgy vélem, hogyha a költő csakugyan fejlődik, akkor igazán nincsen szüksége arra, hogy a már megírt verseit átírja. Hiszen ez a verskoldusok szokása. Ha valaki fejlődik, fejlődését új alkotások rohamos előretörése szokta bizonyítani. Előre tör ilyenkor s nem a tegnapot mázolja át. Gratulálok ahhoz a „forradalmi hévhez”, mely régi versek marxista átfestése által bír csak lázadózni! Petőfi, mikor megjött a forradalom, átköltötte, forradalmasította a „Kutyakaparót”? [..]

József Attila amilyen nagy forradalmár burjasztásaiban, éppen olyan avas lény irodalmi felfogásában. Avasabb az Akadémiánál s az Akadémia egész rokonságánál. Legutóbbi kritikai művelete Babits Mihály verseinek a bírálata volt. Bírálataiban átírta, átjavította Babits verseit s bőségesen elmagyarázta, hogy milyen törvények beartásával s milyen eszközök megragadásával lehetne jó verseket faragni belőlük. József Attila tehát azt tartja, hogy az irodalmi alkotásnak eleve megállapított szabályai vannak, melyeknek tartása föltétlenül jó műhöz vezet. E felfogást utoljára Gottsched képviselte Németországban és jó néhány századdal ezelőtt. A vénséges Gottsched bizonyára fölujjong sírjában, hogy íme a XX. században ilyen remek reinkarnációja támadt!

Mindezekén túl József Attilát a kóklerségtől félig-meddig megromlott, de tehetős költőnek tartom. Bár új kötete a „Nincsen apám, se anyám” után ijesztő hanyatlás s bár a zsenialitásnak még csak egy szikrája sem lakozik benne, ennyit már biztosan láthatunk. De ebben a kötetében is van egy sajtóságos hangszín: a dörmögés. Dörmögő, dohogó költő. S e dörmögés: keserű, vagy kedélyes motyogás, finom párákkal hintett, vagy fojtott káromkodásokkal fűszerezett suttogás, olykor megkapó csavargó-életbölcse ség. És van egy tája: a primitív idill reális vidéke, ezen a tájon biztos és telthangú dalos. A „Betlehem” s a „Betlehemi királyok” maradandó, tökéletes két vers. Persze eléggé tragikus (a költőre nézve!), hogy már két esztendőig kell várakoznunk két jó versére. A mai rohanó világban!

Legrosszabbak a forradalmár versei. Ady mennyivel maibb, frissebb forradalmár költő. Erdélyi néppanaszai mennyivel inkább a nagy közösség énekei. József Attila a „kőd pamutpapucsáival” (l. Csokonai!) játszik egy egész versikén át s közben beírja, hogy: a „tőkés világ kamatja életem”, vagy megemlíti, hogy elvtársai a kasza-élek s kész a forradalmi vers. Vagy: az őszi ködök közé beiktatja a vörös ködöt. Sohase láttam még ártatlanabb forradalmárt. Néha az a gyanúm, hogy azért furakodott be a forradalmárok közé, mert „forradalmas verseivel” végképen le akarja járátni a forradalmat. Hisz költőnk igazánban békés, elmélkedő s elméskedő vagabund [..]

Előrs, 1931. május 10. — 4.

FÉJA GÉZA

JÓZSEF ATTILA ÚJ VERSEI

(Döntsd a tőkét, ne siránkozz. Budapest, 1931.)

[..] A vers hangulata, színe, értelme a cselekmény nyomán marad meg az olvasóban és a cselekmény befolyásolja is. Az esztéták valószínűleg mosolyognak

ezen, a versnek szerintük más „kellékei” vannak, de az a valóság, hogy szép és jó az, ami érdekeimnek, érdekeinknek megfelel s nem pedig — ami érdek nélkül tetszik. Mert ilyen nincs! Érdek nélkül nem tetszik senkinek semmi. Bizonyos, hogy J. R. Becher az esztétáknak, a polgároknak nem tetszik — mert nem „szép” a verse, a vér, a düh, a lázadás s a harcra való felhívás nem „szép” és a polgári esztétika a füstölővel dolgozó papokat se szereti Dózsa mögött Adyban. Szép az, ami a polgárságnak tetszik és érdekeinek megfelel és másképpen szép az, ami a proletáriátus céljait szolgálja. S amíg lesznek osztályok, mindig így választódnak ketté a fogalmak. Igazság, Jóság, Szépség más és más a polgárság meg a proletáriátus érdeklődési körén belül.

2. József Attila új kötetében a Végül c. versben ez áll: „Csókoltam lányt, aki dalolva ropogós cipót süített másnak.” Ugyanebben a versben később: „Egy jó módú lányt szerettem, osztályra elragadta tőlem. Két naponként csak egyszer ettem és gyomorhajós lett belőlem”. Osztály? A polgári esztétika nem engedi meg, hogy ezt a szót költő leírja. Pláne oly értelemben, hogy az ő osztályra elragadott egy lányt, a proletártól. Az ilyet cselekedni kell és nem írni. S aki mégis írja, — nem jó költő. Valószínűleg József Attiláról is megírják, hogy kár ezért a nagy reményekkel az elismertség felé indult költőért, eladta magát az ördögnek, a proletáriátusnak. Mert: „S mert savanykás csönd tölti szánkat, — Szívembe rúgtam, ordítson már! — Hogyan is hagyna dolgos elmém feledtető — de bérdaloknál”. Ez szép! És ugyancsak szép a költemény vége: „De emlékhöz mi közöm nékem? — Rongy ceruzámat inkább leteszem s köszörülöm a kasza élit, mert földünkön az idő érik, zajtalanul és félelmesen”. A Tömeg c. versét is szeretem. Az emberbe belevésődik a költemény sok képe, a tömeg mozgása, rohama és az atmoszféra, amit az emberrengeteg teremt meg a lelkesültség, amellyel a költő a tömeget nézi, hajtja és tetszik az a mosolygó, rikkantó öröm, amikor a vers végére odavágja: „Éljen a munkásság, parasztság, nem fogja polgári ravaszság, felrúgja milliányi láb, — hú, tömegek, tovább, tovább!”

Mi az értékmérője a szocialista kultúrmunka termékeinek? Nem lehet vitás: — az értékmérő: mennyiben használ annak a küzdelemnek, amely a proletáriátus napi harcait a végcél érdekében irányítja: József Attila néhány versének hasznossága ilyen viszonylatban nem lehet problematikus.

3. Kötetének nagyrészt nem a harci-támadó versek teszik. Vagy helyesebben: nem mindegyik verse fekszik a harcos csatavonalon. Néhány költeménye, pl. a Favágó, az Áradat, az Ady-émlékezete a képek, hasonlatok aláépítésével kapcsolódik ahhoz az állásfoglaláshoz, amelyet harcos versei nyíltan megmutatnak. Csomó tájképe (a Harmatocska, a Tiszazug) színes és érdekes, a Bánat, az Esik c. verse a szomorkás hangulat színeiben nem válik csak az egyéni élet siratásává. Van a kötetben néhány vers, amelyek az elmúlt évek József Attiláját mutatják, a rikkantó, jókedvű, burzsoá-bosszantó költőt, aki fittyet hány az ámuldozó polgárnak (pl. Csin-bin, Medália, stb.) Bosszantani és fittyet hányni? Minek? Csak így nyugodtan a feketéjét a kávéházi polgár, mert abból, hogy a kiegyensúlyozott verslábakhoz szokott széplélek a rikkantó, ugrató dalokon bosszankodik — mi haszna van a proletárnak és József Attilának? Fölösleges energia és papírpazarlás ez!

Kis, negyvennyolc oldalas kötet az új József-könyv, amely a munkásság érdekének védelmében és harcainak a vállalásában részt akar venni — és vesz is. Amikor ezt megállapítjuk, meg kell mondani azt is, hogy József Attila az ezután következő könyvében talán mindenhol nevének nevezze majd a gyereket és megtanulja, képek, hasonlatok, túlságosan elburkolt vonatkozásai nélkül megírni, hogy hová vág tulajdonképpen a fejsze és miért villan a kasza. Így ma még sok versében csak sejtjük ezt, de a tisztaság s a zavartalan megértés kedvéért le kell szokni a költőnek a fölösleges rikkantgatásairól, filológiai képzettségének túlságos hangsúlyozottságáról. Az a virtuozitás, remek technikai készség, amely József sok versét olyan érdekessé, csillogóvá teszi, jogot ad a reményre, hogy ez a nagyon tehetséges költő, aki az utóbbi években jobbról-balra és balról-jobbra dülöngélt tanácstalankodva, most, mai új kötetével rálép az útra, amelyen fegyelemmel, felelősségérzettel, és meglévő költői

képességeivel hasznosat alkothat. Mert ma még azok a versek is, amelyek a proletárharc vállalásából részt kérnek, egy-egy felelőtlenül rikkantó verssorral elrontják a gondolat s ideológia tisztaságát épenúgy, mint játékos, felelőtlen költeményeiből ki-cseng, egy-egy megkapó, kemény, de csak ötletszerűen odavetett sora.

Az Egy költőre c. versében így dalol: „Sakált kiált, hollót hörög, ki jól dalolni restel; és idenyög a Dala-dög: az éveire mester. Nem a szipolyt, ő azt gyalázza kinek nem álma a pálmaháza”. József Attila! A Dala-dögök csak üvöltsenek, nem baj, ha pálmaházban üdülnek, nem ők a fontosak, hanem a rendszer, amely nekik pálmaházat teremt. (Budapest)

Korunk, 1931. május. — 392.—393.

GERGELY SÁNDOR

DÖNTSD A TÖKÉT, NE SIRÁNKOZZ

József Attila fiatal költő. Amint verskötetének utolsó oldalán látom, már 1929-ben jelent meg verseskönyve. Sajnos, azt nem ismerem s így József Attilát sem ismerem egészen: két évi futásának grafikonját nem látom, abból előre következtetni nem tudok s az összehasonlítás élvezetéről is le kell mondanom. De így is van valami tenyérfóklásszerű érdekesség, valami fragológus-izgalom abban, amint negyvenoldalas kis füzetét kezemben tartom és olvasok belőle.

Az utolsó évek magyar verstermésében alig emlékszem vissza könyvre, mely ennyire lekötött volna: érdeklődő, mondhatnám, lelkes tetszésemet és egyszersmind heves ellenkezésemet ilyen mértékben hívta volna ki. Mert a József Attila verseit szeretni, vagy nem szeretni: izlés dolga. El lehet képzelni jogos ellenérzést is ezekkel a versekkel szemben, valami kis fuldoklásfélét ebben az atmoszférában.

A nincstelen csavargók szájas, zamatos, helyenként drasztikus beszéde a József Attila lírája. Mindent mer, mint a betyár, akitől semmit sem vehetnek el s fületlen gombnál életét sem becsüli többre. Lomha jobbágydörmögés, jóízű betyárság, szimplista elbúsongás kószál sorai között. Az Ady individuális önistenítésének nyoma sincs benne. A saját nagyságát, költői több-voltát egyetlen szóval sem akarja olvasóiba szuggerálni. Sőt akasztófahumorról figurázik sajátmagán, mint krumplit-evő paraszt, vagy félszeg legátus. El akar törpülni, egynek a sok közé és személytelenül, a sokak hangján beszélni, mint a népköltészet.

Egy-egy versén igaz művészet csillog. De csillogása nem a drágaköveké, hanem a füvek reggeli harmatáé.

A magyar költői nyelv fejlődésének két ágba szakadása csaknem egyidejű a magyar költészettel. De a Kazinczy nyelvújításától kezdve egészen szembeszökő. Az egyik ág a magyar nyelv zamatos, erős ősi törvényei szerint Adyig vezetett, kifejezve mindazt, ami csak képzettársításban, szóban, képből, fordulatban kisajátíthatatlanul, tősgyökeresen és lefordíthatatlanul magyar. A másik ág nyugat felé kanyargott s magába gyűjtötte a nyugati gondolkodás összes mellékfolyóit. Ennek a folyamágnak partjain nyíltak ki azok a liliumok, melyek a Louvre kertjében, vagy a Stefan George háza előtt is nyílhatnak. Ez az ág torkollik a Tóth Árpád, Babits és Kosztolányi pazarul csillogó, ideges, finom költészetébe.

Ebben a pillanatban úgy érzem és ki merem mondani, hogy József Attila az Ady Endre költői útjának első igazi és helyes folytatója. Nem szellemet és nem ideológiát kapott József Attila Adytól, hanem intelmet: visszafigyelni őseink nehézkongású, bibliás, de mégis üde és vadvirágzagú beszédére.

Bármennyire idegen is nekünk ez a beszéd, bármennyire érezzük, hogy mint öncél, zsákuccába vezet s csakis nyelvgazdagító jelentősége lehet: mégis jól esik figyelniük reá. Mintha hatodik ósanyánk bölcsődalára emlékeznénk vissza halványan, egy-egy elrövidült pillanatra. Mintha Balassa előtti virágénekeket hallanánk. Mintha torban éneklő regősök hangfoszlányait dobná vissza valahonnan a szél. Helyenként a kuruc rigmusok naív muzsikája ébredzik benne.

Kit ne illethe meg az ilyen muzsikájú József Attila-vers?

Futtam, mint a szarvasok,
lány bánat a szememben.
Famardosó farkasok
úznek vala szivemben [...]

Urakra szórt paraszti-átka, mint a Ludas Matyi új fejezete. Mint valami közép-kori magyar ráolvasás:

Habos tengert egyengessen
a vasfogú boronával!
Hosszú szárú esőt vessen,
gyűjtse boglyába fiával! [...]

Am ennek a sajátosan érdekes és erős formának belső tartalma: majdnem semmi. Egy-egy igazi elrélvülés, zsupfedelű házak közötti kószálás, boglyatövi pihenés, anya-elsíratás: valódi költőről tanuskodnak. De ez még vajmi kevés. Programm-versei mögött nincs belső aranyfedezet. A proletárságot paraszti-nyelven beszélteti. Tanyai csendű képeinek füleddt melegét, melyben parasztok egyenesítik és élesítik a fenyegető kaszát, hideg és disszonáns fuvallattal veri szét egy-egy költőiesített, tudákos marxi szólam, vagy „elvtárs”-megszólítás. Hideg fejjel megtanult program és ideológia ez József Attilánál. Még akkor is, csak megtanult, ha esetleg a saját bőrén tanulta meg. (Ezt meg kellett mondanunk, bár programmjával talán sokkal inkább egyetértünk, mint egyetérzünk költészetével.)

Még néhány szót a könyvecske végén közölt Villon-fordításokról! —: Költőkre még saját írásaiknál is jellemzőbb, hogy a világ írói közül kit választanak ki fordításra, hogyan fordítják és hogyan ferdítik őket.

József Attila ösztönös költőiségét semmi sem bizonyítja jobban, mint hogy éppen Villon-tól fordított. Kötetének átolvasásakor háromszor is eszembe jutott, hogy magyar Villon-nak nevezzem őt, még mielőtt felfedeztem volna a kötet végén levő fordításokat.

Míg Tóth Árpád és Szabó Lőrinc csillogó művészettel, hibátlanul szép sorokban adják vissza Villon verseit, József Attila gorombán dőcögő, betyáros sorokban varázsolja elének Villon csirkefogósan nagy lelkét. De túllő a célon: erősen József Attila lesz Villonból, túlságosan szegénylegény, nagyon is hortobágyi levegővel...

Erdélyi Helikon, 1931. május. 410—411.

DSIDA JENŐ

A MAGYAR VERS ÚTJA

A vers a gondolat legművészibb formája. Legtisztább tükre egy-egy kor gondolatvilágának, tökéletes hid egymásra következő nemzedékek között, legbiztosabb pillére az emberi gondolat folytonosságának [...]

Akik az életet és az irodalmat egyformán figyelték, már régen látták, hogy a magyar vers csak azon az úton juthat tovább, amelyről Kiss Józsefet lesodorta a nagy „Nyugat”-i betörés. A kérdés csak az volt, ki lesz és mikor jön majd az a magyar költő, aki a művészi formára való visszatérést össze tudja majd egyeztetni a mai kor naturalizmusával.

Hárman is jöttek. Elsőbb Erdélyi József. Az ő költészetében még van ó-romantikus elem. De már utána Illyés Gyula és József Attila verseinek a legaktuálisabb ma adja meg a hangját s klasszikus versformáikban teljes a naturalizmus. S még egy! Mindhármuk költészetének színeiben ott találni a szocializmus vörösét is.

József Attila „Döntsd a tőkés, ne siránkozz” című kötetét is ezekből a szempon-tokból kell megítélni. Néhány fordításon kívül mintegy harminc új vers van benne, mindmegannyi szintiszta költészet és szintiszta szocializmus.

József Attila már abból a nemzedékből való, amely nem szerezte szocialista hitét, hanem beleszületett a szocialista világszemléletbe, mint az idősebb nemzedék a régi-be. Roppant nagy különbség! Mindenki ismeri Csizmadia Sándornak azt a híres

versét, amelynek „Anyám mosni jár” a címe. Szép vers. Minden szava lázít. Szocialista vers. Tudatos, hatásos. De tessék csak elolvasni József Attila új füzetében az „Anyám” címűt. Maga az egyszerűség, s naiv panaszkodása mégis szinte félelmes: „...törékeny természetét a tőke megtörte, mindig keskenyebb lett — gondoljátok meg, proletárok —”.

Általában a naivitás az, ami József Attila verseiben olyan megkapó. A naivitás az a varázsvessző, amely verseiben eleven erőt ad a legkopottabb közhelynek is. „Esik” című versében írja ezt: „Feszeng a tők, busong a boglya, esik a mezítlábásokra, a munkátlan munkásokra, esik a magántulajdonra”.

Fordítás is van a vékony füzetben, Villonnak, „a tanult francia betyárnak három balladája és négy sorocskája”, József Attila rendkívüli tehetségét bizonyítja, hogy fordításait eredetiknek érzi az ember.

Népszava, 1931. május 17. — 20.

JENŐ JÓZSEF

JÓZSEF ATTILA ÚJ VERSEI

„Uszít is a tőkés nép-izony ellenforradalmi kis ördögöket; ... piszkafával, barna bivalyon bökdösik vöröslő énekeimet” ... Így dalol a különben tehetséges József Attila „Döntsd a tőkét, ne siránkozz” című új kötetének egyik versében a konzeratív, nemzeti érzésű kritikusokról. József Attila azonban erősen téved. Mert nem kell „barna bivalyra” ülni, még csak magas lóra sem, hogy az ő verseit megbírálják. Abban azonban igaza lehet, hogy piszkafa, vagy valami kotróbot elkél a bírálat során, mert a kritikus az ő verseskertjében, sajnos, nemcsak virágok közt turkál... József Attila, aki — mint néhány verse mutatja — tehetsége révén igazi poéta is lehetne, a „proletárköltő” címét ambicionálja, de úgy értelmezi ezt a hivatást, hogy lépten-nyomon káromkodik s olyan emberi életnyilvánulásokról és rossz-illatú tárgyakra ír, amelyekkel még a tudományos biológiai és orvosi irodalom is csak a naturalia non sunt turpia elve alapján foglalkozhat. Kár, hogy rossz útra tévedt; kár, hogy a költő igazi babérja helyett, ifjú kommunisták garasaira, vagy talán inkább Moszkva guruló aranyára pályázik. Verseskönyve mindenestre beszédes bizonyossága annak, hogy a bizonyos oldalról reakciónak kikiáltott magyar kir. ügyészség milyen liberálisan értelmezi könyvcenzurázási jogát.

Budapesti Hírlap, 1931. május 24. — 34.

DÖNTSD A TÖKÉT, NE SIRÁNKOZZ

József Attila versei

A tizenhétéves József Attila első kötetével (Szépség koldusa) csodagyerekként jelentkezett. Sokatigérő kezdetére (a könyvének előszavát író Juhász Gyulán kívül) e sorok írója hívta fel először a figyelmet egy azóta megszünt folyóirat hasábjain. További kötetei: a „Nem én kiáltok” és a „Nincsen apám, se anyám” zűrös tarkaságukban is beváltottak egyetmást a gyerekkori ígéretekéből. Új könyve bizonyos eszmei egység köntösében jelentkezik: a költő ajkába harapva, török-szakad, proletárköltészetet akar adni [...]

Mondanunk sem kell, hogy proletárköltészetet adni nem több és nem kevesebb, mint egyszerűen költészetet adni. Példa rá Petőfi és Ady, akik bár nem voltak ortodox marxisták, írtak néhány olyan verset, amelyet a proletariátus ma is a magáénak vallhat — de a költészet is.

Tettek-e ezek a nagy költők engedményeket költészetük rovására? Tudjuk, hogy: nem. József Attila ha úgy érzi, hogy eszmei mondanivalójának javát szolgálja: megalkuszik a költészet rovására. Vajjon menthető-e ez a megalkuvás? És csakugyan az Eszme javára szól-e? Hiszen az Eszme maga nem alkuszik s aligha kívánja meg, hogy a költő megalkudjék — ha mindjárt az ő javára is.

Pedig ez a megalkuvás lépten-nyomon szembetűnik József Attila új kötetének lapjain.

Aradat című versében például egy teljesen fölösleges, papirosból ragasztott utolsó szakasz csak arra jó, hogy a proletárokat idézhesse.

Még jellemzőbb példa a „Dörmögő”, amely mint mindközönséges „polgári” vers jelent meg évekkel ezelőtt egy polgári lapban. Hogy csinál belőle az élelmes fiatal-ember proletárköltészetet? Roppant egyszerűen. Kicsérél néhány jelzőt. Így lesz a „bokor hajadon”-ból „gazdag hajadon”, a haragvó ludak”-ból „proletár ludak” (lásd: osztályellentét) és mivel szocialista költő semminő vonatkozásban nem írhatja le Isten nevét: „erős az Isten, mint a csikarás” a rutin zsurnalisztika gyorsaságával változik át „erős a sorsunk stb.”-vé.

Egy másik versében korán elhalt anyja sorsát idézi példamutatóul:

[...] Látom, megáll a vasalóval —
törékeny természetét a tőke
megtörte, mindig keskenyebb lett —
gondoljátok meg, proletárok —

Itt elfogadom: gondoljátok meg proletárok — helyzeti ereje és igazsága van — bár a marxista értelemben pontos: tőke helyett kevésbé fogalmi szó közvetlenebbül hatott volna.

De milyen gyerekes és hatásvadászó az ilyesmi:

Eljen a munkásság, parasztság,
nem fogja polgári ravaszság,
fölrúgja milliányi láb, —
hú! tömegek, tovább, tovább!

Olyan izetlenségről nem beszélve, mint amikor a költő „tűnő, foltozott fenekét” és „vad ürülékét” lobogtatja meg a világ előtt, nem csekély exhibicionizmussal.

Az izléssel általában baj van József Attilánál. Szemmelláthatólag súlyt helyez bizonyos nyerseségre, szókimondó durvaságra, amely mintegy költői pózává merevült. Mint az idült alkoholista: józan perceiben is gépiesen elhadarja ugyanazokat a káromkodásokat, amelyeket mámoros-állapota még némiképen indokol. De hol van ebben az egész kötetben egyetlen mámoros-állapot? Azt képzeletben József Attila, hogy előre megfontolt nyerseséggel pótolni lehet az erőt? És ha jelzők csereberéjével és a megrendezettség egyéb külsőséges eszközeivel közös szemléleti-nevezőre hozza verseit, ez már kárpótol a bensőségeségért — ami nincs?

Amellett — nem érdektelen ellentét — kedvenc jelzője a lány: lány a tanya, lány buggyanás, lány a táj, lány bánat, lány talaj, lányan elülünk, lányan zsongva — amint látható nem is valami meglepő összetételekben használja. Nem zárkozhatom el a feltutuló ötlet elől, hogy a költő e gyakori lágyságát tudatalattijának árulkodó vallomásként fogadhatjuk el, szemben a tudatossal, a szándékolttal, miszerint ő harcos, sőt osztályharcos költő [...]

E fiatal költő tehetsége mindazonáltal nem vitatható el. Kár, hogy velejében eredeti képalkotó fantáziáját sokszor eredetieskedéssel túljátssza; tömött, érzéki nyelvét legtöbbször túláradt önszeretettel használja. Néhány dalszerű versének — a kötet kiemelkedő, zavartalan darabjai! — (Füst, Harmatocska, Bánat, Beszél a tej) nyelvi és hangulati szépsége mellett behízeltgő muzsikája van, más verseiben egy-egy megvesztegető ötlet. Tud bravúrosan egyszerű (Betlehemi királyok) és az értelmetlenségig homályos lenni (pld. a „Dörmögő” utolsó szakasza a „rózsaromboló leánnyal”).

Egy-egy versében bravúrt bravúrra halmoz. Nem tudja, hogy szürke a szürkén: meglepő színhatásokat hozhat, de bravúr a bravúron csak közömbösítik egymást.

Nyelvét Balassin, Gyöngyösin, a kuruc-költészetben, továbbá Csokonain és Petőfin pallérozta, de nem veti meg Adyt sem: az „úri szél” három versében is szerepel, egytízben a rím és pedig a rossz rím kedvéért: az úri szél, a dörgő [...]

Sárközi írta legutóbb valakiről: unalmas költő — és kifejtette mi minden van e látszólagos unalom mögött. József Attilával ellenkező az esetünk. Ő nem unalmas

költő, könyve tele van meglepetésekkel, jó és rossz értelemben, de végigolvasása után semmi megoldatlan nem marad — ha csak nem valami hiányérzet, mint végső iz. *Nyugat*, 1931. június 16. — 833—834.

FENYŐ LÁSZLÓ

A MAGYAR PROLETÁRIRODALOM PLATTFORMTERVEZETE

Benyújtotta a Moszkvai Proletárirók Szövetsége (MAPP) Magyar csoportjának megbízásából Barta Sándor, Hidas Antal, Illés Béla, Kiss Lajos, Madarász Emil, Matheika János és Zalka Máté.

Alapjában jóváhagyta a Moszkvai Proletárirók Magyar csoportjának 1931. április 8-án megtartott taggyűlése.

[...] A gazdasági válság kiváltotta Magyarországon a kispolgári intelligencia új, széles válságát. A válságba került kispolgári intelligencia teljesen elvesztette a hitét abban, hogy a polgári társadalomban megtalálja a maga helyét. A kispolgárság önálló politikát nem tud folytatni és vagy a proletariátus, vagy a burzsoázia uszályába szegődik.

Háy Gyula, Kodolányi, Illyés Gyula a válságba jutott, kispolgári intelligencia írói, akik a proletariátussal időnként kacérkodnak. Egy másik része a szociálfasizmus (Kassák) és fasizmus (József Attila, Simon Andor) táborában keresi a kivezető utat. Egyrésze még mindig a kispolgári humanizmus tehetetlenségét makogja (Farkas Antal, Várnai Zseni, Szakasics Árpád, Szélpál Árpád), másrésze expresszionista szóvirágokon, elvont általánosságokon, vallásos misztikumokon kérődzik (Ember Ervin stb.).

Ügyszólván semmi jelentőségük sincs azoknak a fiatal kispolgári íróknak, akik a kivénhedt „*Nyugat*” epigon-gárdáját alkotják. [...]

Sarló és Kalapács, 1931. június, 56.

VAN-E SZOCIALISTA LÍRA?

[...] József Attila igazi harcos költő. Új könyve, a *Döntsd a tőkét, ne siránkozz*, nyíltan, bátran áll ki a gátra, hogy a maga mestersége, az irodalom fegyverével harcoljon a szocializmus megvalósítása érdekében. Az a koncepciója a művészetéről, hogy a művészetnek és a művésznek is az osztályharcot kell szolgálnia. „Ejh, döntsd a tőkét, ne siránkozz, ne szísszenj minden kis szilánkhoz! Ha odasújtsz körül a sors-hoz, az úri pusztaság rikoitoz, — a széles fejsze mosolyog!” Amellett puha, szerető szavakkal is tud becézni. A Harmatocskáról így beszél: „Fáradt meg együgyű, vagy táncsak jó vagyok s reszketek, mint a fű és mint a csillagok.” Vérbő, meleg szavak dörrenő, habzó indulatokkal egymást váltogatják. Néha önfeledten, naivan játszik, mint a tilinkós pásztor, egyszer a népdal könnyűlélegzetű ütemei riszálnak előttünk, máskor meg a kuruc balladák magunksírató mélabúja záporoz reánk. Sokrétű anyagán megérzik a kemény kötés, s a nyakas paraszti ivadék úrgyűlöletének ösztöne buggyan elő a verekedő sorok alól. „Vers, eredj, légy osztályharcos! a tömeggel együtt majd felszállsz!...” — ezt a befejező sorokban konklúzióknak mondja s nem ajánlásnak a költő. S a versek java, ereje komoly gyarapodása szocialista irodalmunknak. Befejezésül, a kötet végén, Villonnak, „a tanult francia betyárnak három balladája és négy sorocskája” virít. Igaz, mesteri átköltése a csavargó költő „etikátlan”, könnyűvérű költészetének.

Szocializmus, 1931. július 7. — 223—224.

KÁLMÁN JÓZSEF

„DÖNTSD A TÖKÉT, NE SIRÁNKOZZ”

Új verseskötetet lapozunk fel. Írója: József Attila. Kiadták Budapesten és természetesen — elkobozták. Ez a verseskötet: öröm és nyereség. József Attilának eddig is voltak felfigyeltető versei, de nem volt nyílt állásfoglalása. Nem tudtuk hová

sorozni és ő sem tudta: hová tartozik. Most már tudja és tudjuk mi is és köszöntjük bizakodó erőntudatos hallóval, saját versével:

Hejh, dönts a tőkét, ne siránkozz
ne szisszenj minden kis szilánkhoz!
Ha adasújtsz körül a sorshoz,
az úri pusztaság rikoltoz
a széles fejsze mosolyog!

Egy garabonciás fürge ségével jön, vágat és rohan tovább. Csóvavető, tetőgyújtó, bizakodó hitet hunyorító, erőt paskoló és felrázó, aki széttép, szétmar, szétnevet, tönkresujkol mindent, ami nem az osztályharcot szolgálja. Még a verset is szétmorzsolja, félredobja, kijátssza, hogy bolondos fintorral annál jobban kisikolthassa, tudatosíthassa a végső harcot:

Ez mind csak játék. Ceruzával írom,
uraktól kapott pénzen vett papíron.
Még nem gépfegyver züm-züm e betű
váj, mint a nyomor, csíp, mint a tetű.

Aki a pesti atmoszférában ilyen hangot tud megütni, azt többé nem kell féltetni. Egészséges és erős. Kacagva bakafántoskodva önti, gyömöszöli a saját erejét, saját bizakodását másokba, csüggedőkbé, ahol ilyen hangra már képtelennek hittük az embereket. József Attila hangja: egészség, erő, az osztályharc mindig felújuló tavasza.
Az Ut, 1931. augusztus 20. — 16.

FÁBRY ZOLTÁN

JÓZSEF ATTILA ÚJ VERSEI

Dönts a tőkét, ne siránkozz. — Új Európa Könyvtár. Budapest,
Új Európa Könyvtár kiadása. 48. 1.

Az egyébként nem tehetségtelen költőnek program-versekből összeállított ez a kis kötete nem a favágókhoz szól, hanem a társadalom nemkapitalista elemeihez s a tőke, amelyet ki kell dönteni, nem fatőke, hanem a „Kapital”. „Ejh, dönts a tőkét, ne siránkozz, — ne szisszenj minden kis szilánkhoz! — Ha odasújtsz körül a sorshoz, — az úri pusztaság rikoltoz, — a széles fejsze mosolyog!” E sorokat ügyesen a Favágó című versében mondja el, de „Éljen a munkásság, parasztság, — nem fogja polgári ravaszság, — fölrugja milliónyi láb, — hú! tömegek, tovább! tovább” — s más ilyen fajta megnyilatkozásaiából nyilvánvaló, hogy a Kapital-t kell kidönteni. Ha az esőről ír: esik a munkátlan munkásokra — esik a magántulajdonra: — ... gödörlakó kubikosokra — párnás polgári lakásokra, — a Regősénekben a népet löccsel fizetik, az Aranybojtóban panaszkodik, hogy „piszkával ... böködik vöröslő énekeimet! — Uszulj föl uszító nép-iszony! Forgóست köpök, mint a fürgeteg — Eldöngöljük, elvtárs — el bizony! — az álkultúráért mind a döögöket!” — Mint e pár sorból is látjuk, alaphangja az elkeseredés és programja lázítás a kommunista forradalomra. Rosszul fogalmazott, rimelő kis vezércikkek, melyek már nem is tartoznak az irodalmi kritika körébe.

Magyar Szemle Könyvmelléklete, 1931. december
XIII. k. 4. (52.) sz.

JÓZSEF ATTILA: DÖNTSD A TÖKÉT, NE SIRÁNKOZZ

Aggodalmat kelt ez a programmos cím. Verseikkel dönteni a tőkét? Aligha fog menni, kivált így. Lehiggadatlan versek, csatakosan belekeveredő fasiszta szövegek mutató gikszerivel, friss erejű üde hangok közt káromkodásszerű eredetieskedések. József Attila jobban kezdette, útját nem látjuk költő számára valónak.

Magyarság, 1932. július 17. — 22.

(B. A.)
[BODOR ALÁDÁR]